

3T Tanım Tenkit Teori Description Critique Theoria

Teaching the Names of Things to Hz Adam (a) in the Light of the Names of al-Alîm and al-Hakîm
Alîm ve Hakîm İsimlerinin Işığında Hz. Âdem (a)'e Eşyanın İsimlerinin Öğretilmesi

Veysel Avcı^{1*}

¹ Doktorant, İnönü University, Institute of Social Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Malatya/Türkiye| <https://ror.org/04asck240>
<https://orcid.org/0009-0004-7573-1796>, veycell1960@gmail.com
Doctorant, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Malatya/Türkiye| <https://ror.org/04asck240>
<https://orcid.org/0009-0004-7573-1796>, veycell1960@gmail.com

* Corresponding author

Research Article

History

Received: 20/08/2023

Accepted: 25/12/2023

Published: 27/12/2023

Pub Date Season: December

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyrights & Licensing

The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the studies utilised are mentioned in the bibliography.

Conflicts of Interest

No conflict of interest declared.

Financial Support

No external funding was used to support this research.

Citation

Avcı, V. (2023). "Teaching the names of things to Hz. Adam (a) in the light of the names of al-Alîm and al-Hakîm". *Description Critique Theoria*, 1: 15-29.

Abstract

Qur'an, after the verses explaining that Adam was appointed as the caliph, he mentions the event of ta'lim al-asma. Ta'lim al-asma is mean that all names were taught to Prophet Adam. Prophet Adam received this information directly from God. It is an occurrence that supposedly demonstrates Prophet Adam's supremacy. In actuality, this is a circumstance that demonstrates all of humanity's superiority in both person and standing in relation to Allah. Almighty God created man in a unique way, planted the seeds of different abilities in this human spirit, and has assigned him great duties and a great trust according to these abilities. Ta'lim al-asma is an indicator and a reflection of this ability and duty. Since it lighten the first period of humanity, it is of great importance to examine this event from different perspectives. There is a close relationship between the content of the verse and the verses in the Qur'an. This relationship provides a better understanding of the Qur'an. Some verses in the Quran contain al-Asma' al-Husna, often known as the names of God. The verse and names of God stated in the verse are connected in a significant network. Understanding the names of God is essential for comprehending the events and truths that exist in the cosmos since everything in the universe is a mirror of names of God. A greater knowledge of the Quran is made possible by this meaning relationship. Even though the Talim-i Esmâ phenomena has been the subject of numerous investigations, the connection between it and names of God has not received enough attention. In this study, this event has been tried to be clarified in line with the meanings of the names Al-'Alîm (All knowing) and Al-Hakîm (The Perfectly Wise) in the verse (2:32) of the Qur'ân, in which the ta'lim al-asma event is to be mentioned. Following the explanation of the fundamental components of this event, namely the creation of man, his caliphate, and Talim-i Asma, these components were interpreted by viewing them through a perspective of knowledge and wisdom.

Keywords: Tafsir, Ta'lim al-Asma, Caliphate, Al-'Alîm, Al-Hakîm

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş: 20/08/2023

Kabul: 25/12/2023

Yayın Tarihi: 27/12/2023

Yayın Sezonu: Aralık

Benzerlik

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal yazılımı ile taranmıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Atıf

Avcı, V. (2023). "Alim ve Hakim isimlerinin ışığında Hz. Âdem (a)'e eşyanın isimlerinin öğretilmesi". *Tanım Tenkit Teori*, 1: 15-29.

Öz

Kur'an, Hz. Âdem (a.)'in halife olarak tayin edildiğini belirttikten sonra ona eşyanın isimlerinin öğretildiğini ifade etmiştir. Hz. Âdem (a.)'e bu ilmi bizzat Allah (c.) vermiştir. Bu, görünüşte Hz. Âdem (a.)'in üstünlüğünü gösteren bir hadise gibi görünse de onun şahsında bütün insanlığın üstünlüğünü ve Allah'ın yanındaki makamını gösteren bir olaydır. Cenab-ı Hak insanı ahsen-i takvimde yaratmış, bu yaratılışa uygun olarak ona büyük vazifeler vermiş ve büyük bir emanet yüklemiştir. Tâlim-i esmâ /isimlerin öğretilmesi, bu yetenek ve vazifenin bir göstergesi, bir yansımasıdır. İnsanlığın ilk dönemini aydınlattığından dolayı bu olayın farklı açılardan incelenmesi büyük bir önem arz etmektedir. Kur'an'da bir kısım âyetlerin muhteviyatında esmâ-i ilâhiyye olarak tabir edilen Allah'ın isimleri yer almaktadır. Âyet ile âyet içeriğinde bulunan esmâ-i ilâhiyye arasında önemli bir ilişki ağı vardır. Evrende bulunan her şey esmâ-i ilâhiyyenin yansıması olduğundan esmâ-i ilâhiyyenin bilinmesi evrende meydana gelen olay ve hakikatlerin anlaşılmasına önemli bir katkısı olacaktır. Evren ve Allah'ın arasındaki ilişki ise Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Talim-i esmâ olayıyla ilgili pek çok çalışma yapılmışsa da esmâ-i ilâhiyye ile arasındaki ilişkiye yeterince değinilmemiştir. Bu çalışmada Tâlim-i esmâ olayı Bakara sûresi 32. âyette geçen Alim ve Hakim isimlerinin anlamları doğrultusunda incelenmiştir. Bu olayın temel unsurları olan insanın yaratılışı, halifelîği, talim-i esma konuları müfessirlerin görüşleri doğrultusunda açıklanmıştır. Akabinde Alim ve Hakim isimlerinin sözlük anlamları verilerek Tâlim-i esmâ konusu bu iki ismin anlamları doğrultusunda izah edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tâlim-i Esmâ, Halifelik, Alim, Hakim.

Giriş

Hız. Âdem (a.) kıssasında geçen tâlim-i esmâ/ isimlerin öğretilmesi, insanlığın başlangıç dönemine ışık tutması bakımından büyük öneme sahiptir. Çünkü geçmişini anlayamayan geleceğini göremez ve gelecekte nasıl adımlar atacağını bilemez. İnsanlığın başlangıcından itibaren büyük bir öneme sahip olan ilim, hikmet ve dilin önemi bu asırda daha da artmıştır. İnanan bir kişi, Kur'ân'ın verdiği bu mesajlara göre hayatına yön verirse, büyük başarılar elde etmesi kaçınılmazdır.

Âyetleri oluşturan kelimelerin birbiriyle ve diğer âyetlerle bir anlam ilişkisi mevcuttur. Bu ilişki münasebât-ı Kur'âni'ye adı altında bir disiplini oluşturmuştur. Âyetler arasındaki bu anlam ilişkisi birçok konunun anlaşılmasına ve anlam zenginliğine katkı sağlamaktadır. Tâlim-i esmâ konusu da ilgili âyetlerin oluşturduğu mana ağıyla içerikte önemli bir mana zenginliği doğurmuştur. Bu çalışmada Alim ve Hakîm isimlerinin tâlim-i esmâ konusunun anlatıldığı âyetlerle münasebeti incelenmiştir.

Kur'ân'da Hız. Âdem (a.)'e isimlerin öğretilmesini anlatan âyetten önce, Hız. Âdem (a.)'in yaratılışı ve onun halifeliğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı araştırmada da aynı sıralama izlenmiştir. Ta'lim ve isim kavramlarının, Alim ve Hakîm isimlerinin sözlüklerdeki anlamları aktarıldıktan sonra Kur'ân'daki örnek kullanımları verilmiştir. Tâlim-i esmâ hakkında müfessirlerin görüşleri ve bunları dayandırdıkları deliller zikredildikten sonra konuyla ilgili âyetler, Allah'ın Alim ve Hakîm isimlerinin çerçevesinde incelenmiştir.

Araştırmanın amacı, Kur'ân'ın önemli kıssalarından biri olan Hız. Âdem (a.) kıssasının ilk dilimi sayılan eşyanın isimlerinin öğretilmesi olayını anlamak ve bu asra bakan mesajını okuyabilmektir. Allah (c.)'in ilk insanı yaratıp ona lisan ve ilim nimetini bahşetmesinden hareketle, insanın vazifesi olan halifeliğin ilim ve hikmetle mümkün olduğunu göstermektir. Ayrıca Kur'ân'ın ilme verdiği ehemmiyeti izah edip Müslümanlar olarak ilme vermemiz gereken önemi hatırlamaktır.

Tâlim-i esmâ kavramı, Hız. Âdem (a.) ile başlayan ve iki dünya saadetiyle sonuçlanan bir öğretim sürecini haber vermektedir. Araştırmanın konusu, Hız. Âdem (a.) kıssasında geçen tâlim-i esmâ/ isimlerin öğretilmesi olayının ne anlama geldiği, bize ne gibi mesajlar verdiğini tespit etmeğe çalışmaktır. Bu çalışmada ilk atamız olan Hız. Âdem (a.) kıssasının ilk dilimi olarak sayılan tâlim-i esmâ hadisesi incelenip yorumlanmaya çalışılmıştır.

Tâlim-i esmâ konusuyla ilgili birçok akademik çalışma mevcuttur. (Alpaydın, "Âdem'e (A.S) Öğretilen İsimler", 123-138; Yakıt, Kur'ân'da Hız. Âdem, 1-18; Gürbüz, "Kur'ân'a Göre Hız. Âdem'in Serüveni" 89-105; Altın "Kur'ân'da 'Alim' İsmi ve Geçtiği Âyetlerle İlgisi", 374-405). Bu çalışmada esmâ-i ilâhiyyeden olan Alim ve Hakîm isimlerinin bakış açısıyla tâlim-i esmâ konusu incelenmiştir.

1. İnsanın Yaratılışı ve Vazifesi

1.1. İnsanın Yaratılışı ve Donanımı

Kur'ân, yaratılışa ilgili konulara çok önem verdiği için birçok âyette onunla ilgili bilgiler verir, insanın yaratılışı hakkında önemli ipuçları sunarak kendi yaratılışı hususunda düşünmesini önerir. Birçok sûrede insanın yaratılışının güzelliğine ve mükemmelliğine vurgu yapar: "O ki, yarattığı her şeyi güzel yaptı. İnsanı yaratmaya da çamurdan başladı. Sonra onun neslini bir öz sudan, değersiz bir sudan yarattı. Sonra onu tamamlayıp şekillendirmiş, ona kendi ruhundan üflemiştir. Ve sizin için kulaklar, gözler, kalpler yaratmıştır. Ne kadar az şükrediyorsunuz." (Es- Secde, 32/7-9) âyetindeki "Ruhumdan üfledim" ifadesi insanın yaratılış itibarıyla üstünlüğüne işaret etmektedir. Âyetin devamında gözler ve kulaklar ifadesiyle insanın evreni algılayış biçimi anlatılır. Zira insan eşyayı ve hakikatleri dinler, evren kitabını gözlemleyip mütalaa yapar. Bu çalışmalar sonucunda evrendeki gizli hakikatleri keşfeder (Râzî, 2004, 25/175).

İnsanın yaratılışını anlatan diğer bir örnek “*Biz insanı ahsen-i takvimde yarattık.*” âyetidir (Et- Tîn, 95/5). Ahsen-i takvim, bir şeyi en güzel biçime ve kıvama sokmak demektir. Bu hem bedensel hem de ruhsal güzelliği ifade eder (Râzî, 2004, 1/157). Beyzâvî ise ahsen-i takvimi; görünüş itibarıyla güzelliği, farklı varlıkların sıfat ve özelliklerini kendi bünyesinde barındırması ve birçok varlığın özünü kendinde taşıması olarak izah eder (Beyzâvî, 2015, 2/607).

İnsanın beden ve ruh olmak üzere iki yönü vardır. Beden ve ruh arasında mükemmel bir uyum vardır. Mesela, bilgisayar iki kısımdan oluşur. Birincisi, görünen aksamı olan donanım kısmı; ikincisi ise, programların olduğu yazılım kısmıdır. Yüksek özellikli bir bilgisayar programı, basit donanımlı bir bilgisayarla uyumlu çalışmaz. Aynen bu misal gibi, Allah (c.) insanı suretlerin en güzel halinde yarattığı gibi ruhunu da en güzel şekilde yaratmıştır. Allah (c.), ruhu kendine nispet ederek (Es-Secde, 32/8) insan ruhunun kıymetli, şerefli ve büyük bir cevher olduğuna işaret etmiştir (Râzî, 2004, 2/232). İnsanın bu özellikleri diğer varlıklara kıyas ederek anlaşılabilir. Allah (c.), insana hem maddi hem manevi yetenekler ihsan etmiştir. Hayvanda ise sadece bazı hususi yetenekler öne çıkar. (Nursi, 2005,) Kartalın uzak mesafeleri algılaması gibi. Ama insan, bütün duygu ve yeteneklerini, akıl ve ilimle geliştirip ileri noktalara götürebilir (Atay, 2009: 76-78). Yaptığı teleskoplarla uzayın derinliklerini seyrederek.

İnsan her sanatta ve fende ilerleyebilecek üretici bir yapıya sahiptir. Onun fizikten kimyaya mühendislikten ve tıpa kadar bütün ilimlere, marangozluktan inşaata kadar bütün sanatlara karşı yeteneği vardır. Ona verilen yeteneklerle bu sanat ve ilimlerde ilerleyerek büyük eserler meydana getirmiştir.

Dünyada ne varsa, insanda ondan bir numune olduğundan insan, dünyanın fihristi özelliğini taşımaktadır. Mesela, insanın ortalama olarak dörtte üçü sudan oluştuğu gibi dünyanın da dörtte üçü sudan oluşmaktadır. İnsan cesedinde bulunan elementler dünyadaki elementlerden, kemikleri taş ve kayalardan, saçları bitkilerden, hafızası levh-i mahfûzdan, ruhu da ruhlar âleminden haber verir ve bir numune olma özelliği taşır (Nursi, 2010, 401).

Kur’ân’da insanın yaratılışı anlatıldıktan sonra onun vazifesine, sorumluluklarına dikkat çekilir ve ciddi uyarılarda bulunulur: “*Sizi inşa eden, size kulak, gözler ve gönüller veren o’dur. Ne az şükrediyorsunuz?*” (el-Mülk, 67/23). “*İnsan, 'kendi başına ve sorumsuz' bırakılacağını mı sanıyor? Kendisi, akıtılan meniden bir damla su değil miydi?*” (el-Kıyâmet, 75/36-37).

Kur’ân, insanın yaratılışının akabinde hemen aldığı eğitim ve öğretimden bahseder. “Bir şey sabit olursa levazımatıyla sabit olur.” kaidesiyle akıl, kalp, göz, kulak ve dil gibi cihazlar, bilgi alma ve üretme sisteminden haber vermektedir (Atay, 2019: 366; Atay ve Güven, 2021: 1520-1521). İnsanın mükemmel yaratılışı, donanımı ve eğitimi, ona verilecek vazifenin de büyük olmasını gerektirmektedir. O yüzden insanoğlu, yeryüzünün gidişatının sorumluluğunu içinde barındıran halife nişanıyla yaratılmıştır.

1.2. İnsanın Halifeligi

Halife, “başka bir kişinin yerine geçen ve yerini alan kimseye” denir (İbni Fâris, 1991, 2/210; İsfahânî 2002, 155; Râzî, 2004, 2/232; Kurtubî, 2006, 1/394). Bu terim aynı zamanda kişinin başkasının adına görevi üstlenmesini de anlatır. Bu durum onun aciz olduğundan veyahut onurlandırılması amacıyla. Allah için acizlik muhal olduğundan onurlandırma hikmete daha uygun görünmektedir. Bunların yanında halife, bazısının bazısına halef olması anlamına da gelebilir (İsfahânî 2002, 155). Yukarıdaki lugat manalarına göre halifelikle ilgili âyetler, farklı yorumlanmıştır. “*Hani Rabbin meleklerle, ‘Muhakkak ben, yeryüzünde bir halife yaratacağım (tayin edeceğim).’ demişti*” (El-Bakara, 2/30). Âyetinde zikredilen “Halife” tabirinden hareketle, insanın kimlere halife olduğuna dair üç görüş ifade edilmiştir:

Birinci görüş; İbn-i Abbas’tan gelen rivayete göre, Allah (c.), cinlerden bir grubu yeryüzüne yerleştirdi. Onlar orada fesad çıkarınca bir kısmı helak edilmiş diğer kısmı da sürgün edilmiştir. Bu rivayete göre insan sonradan yeryüzüne gönderildiği için onun hakkında halife

tabiri kullanılmıştır. Yani, insan yeryüzünde cinlerin halefi olmuştur (Taberî, ty., 1/478). İkinci görüş ise; Hz. Âdem (a.) Allah'ın yeryüzünde bulunan kulları arasında hükmetme noktasında Allah (c.)'in halifesidir. Bu görüş, İbn-i Mes'ud ve İbn-i Abbas'tan rivayet edilmektedir. (Râzî, 2004, 2/152; Beyzâvî, 2015, 1/49). Üçüncü görüş ise, insan, nesil itibarıyla arka arkaya geldiğinden halife olarak adlandırılmıştır. (Taberî, t.y., 1/479; İbn-i Kesîr, 1981, 1/48).

Halifelik, insanlar arasında adaletle hükmetmek, şeriatı uygulamak, yeryüzünü imar etmek, iyiliği hâkim kılıp, şerleri engellemek gibi vazifeleri, Allah'ın adıyla ve O'nun verdiği kuvvetle gerçekleştirmektir. (Maturîdî, 2005, 1/417-418; Beyzâvî, 2015, 1/49). Bu vazifeyi insanın fitratına bakarak da okumak mümkündür. Allah, insana verdiği irade, güç ve yeteneklerle ona yeryüzünde tasarruf yetkisi vermiştir. Örneğin, şehirler, barajlar kurması bu yetkiyi gösterir. Doktorun bir hastaya yaptığı ameliyatla şifanın gerçekleşmesi, insanın Allah'ın şâfi ismine ayine olması anlamını taşır. Bir annenin çocuğu terbiye etmesi veya bir peygamberin ümmetini terbiye etmesi Allah'ın Rab isminin yansımasıdır. Bu örneklerde görüldüğü gibi insanın maddî ve manevî tasarruf yetkisi vardır.

Allah (c.), insanın bir eline vahiy, diğer eline akıl vererek hilafeti için gereken yolu göstermiştir. Cenab-ı Allah'ın (c.) kâinatta iki çeşit kanunu vardır: Birincisi, insanların arasındaki münasebetleri ve uyumu tesis eden bildiğimiz hukuk düzenidir. Peygamberler, o şeriatın bizzat uygulayıcısı ve temsilcisidirler. İkincisi ise evrendeki varlıklar arasındaki dengeyi sağlayan ilâhî düzendir. İnsan, bu ilahi düzene uyarak hareket ettiği zaman toplumda huzur ve sükûnet hâkim olacaktır. Aksi takdirde ilahi ölçülere uyulmadığında meleklerin de çekindiği nokta olan “fesat ve kan hâkim olacaktır.” Nitekim bu büyük vazifenin ihmal edilmesi, insanlık için pahalıya mal olmuştur. Dünya savaşları bunun acı misalleriyle doludur. Mesela Allah'ın emirlerinden olan zekât uygulanmayıp, faiz yasaklanmadığı takdirde toplumsal denge bozulur. Toplumda hırsızlık, yağma gibi olumsuz durumlar hâkim olur ve fesat çıkar. Allah'ın evrene koymuş olduğu düzen ve yasalardan biri de temizliktir. İnsan, Allah'ın Kuddüs ve Mütahhir isimlerinin yansımasıyla oluşan bu harika temizliği tefekkür edip ona göre hareket etmelidir. İnsan yeryüzünde bu yasayı uygulamadığı takdirde yeryüzünün dengesi bozulur. Bu kanunu uygulamayıp, fabrika atıkları ve zehirli gazlarla küresel ısınmaya neden olmakta, nice nesillerin yok olmasına zemin hazırlamaktadır. (Kutup, 1972, 1/116).

İnsanlığa verilen halifelik görevi ve nimetler onun için büyük bir imtihandır. Nitekim aşağıdaki âyet-i kerime bu sorumluluğa işaret eder: “*O, sizi yeryüzünde halifeler yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır. Şüphesiz Rabbin, cezası çabuk olandır. Sonra, nasıl davranacağınızı görelim diye, onların ardından yeryüzünde sizi onların yerine getirdik.*” (el-Yunus, 10/13-14). Bu gibi âyetlerde halife kelimesi çoğul kipi ile kullanılmıştır. Bu da hilafetin toplumsal boyutuna ve önemine işaret eder. (Küçük, 2007, s. 59). İnsan sosyal bir varlık olduğu için halifelik vazifesini ancak toplumla beraber hareket etmekle gerçekleştirebilir.

Halifelik ile ilim arasında kuvvetli bir bağ vardır. Hatta ilim, hilafetin olmazsa olmazıdır. Bazı âyetlerde ikisi beraber zikredilir. “*Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti.*” (el-Bakara, 2/251). Hilafetle ilmin beraber verilmesi, halifeliğin ilimden ayrılmaz bir parça olduğuna işaret etmektedir. Çünkü insanları adaletle idare eden insanlar, ilim sahibi olmalıdırlar. Adalet ilimle beraber olmazsa zulüm doğurur. Özellikle Allah (c.)'in evrene koyduğu yasalar bilinip uygulanmazsa halifelik misyonu gerçekleşemez (Atay, 2006: 607).

2. Ta'lim-i Esmâ / Âdem'e(a.) İsimlerin Öğretilmesi

2.1. Ta'lim Kavramının Anlamı ve Kur'an'dan Örnekler

Ta'lim kelimesinin kökü olan ilim, bir şeyi hakikatiyle anlamak demektir. Bir şeyin bilinmesi, alâmetlerine bakılarak anlaşılacağı, böylece ilmin oluşacağı ifade edilmiştir (İsfahanî, 2002, s.343).

Ta'lim, tef'îl babından bir masdardır. Ta'lim, öğrenenin nefsinde eseri görülünceye kadar tekrarlanmasıyla oluşan bilgidir. İsfahanî, bu sözcüğe, manaları tasavvur ve yerleştirmek için nefsi uyandırma manasını vermiştir. (İsfahânî, 2002, s. 344) Tef'îl babı aynı zamanda fiilin bir süreç halinde gerçekleştiğini belirttiği için ta'lim işi de zamana tabidir. (Yazır, 1998, 1/267).

Ta'lim kavramıyla Kur'an'da sıkça karşılaşılır. Allah(c.), yedi kimseye yedi şey öğrettiğini haber vermektedir: Hz. Âdem (a.)'e isimleri (el-Bakara, 2/31), Hızır'a feraseti (el-Kehf, 18/ 65), Hz. Yusuf (a.)'a rüya tabirini (Yusuf, 12/101), Hz. Dâvud (a.)'a zırh yapma sanatını (el-Enbiya, 21/80), Hz. Süleymân (a.)'a kuşlarla konuşmayı (en-Neml, 27/16), Hz. İsa (a.)'ya İncil ve Tevrat'ın ilmini (Âl-i İmran, 3/48), Hz. Muhammed (a.s.)'e kitabı ve hikmeti öğretti" (el-Cuma, 62/3) şeklindeki âyetler ta'lim kelimesinin kullanımına örnek olarak gösterilebilir. (Razî, 2004, 2/169).

Talimin konuyla ilgili olan diğer bir örneği “ *Ona beyanı o öğretti.*” (er-Rahman, 55/4) âyetidir. Müfessirler, yukarıdaki âyette geçen “beyan” kelimesine, “konuşma kabiliyeti” manasını vermişler, “Kendi düşünce ve duygularını anlatabilmeyi öğretmiştir” manasında tefsir etmişlerdir. Bu âyet, tâlim-i esmâdan bahseden Bakara sûresi 32. âyeti desteklemektedir. (Râzî, 2004, 29/74).

“*O, insana kalemle yazmayı öğretti. İnsana bilmediklerini öğretti.*” (er-Rahman, 55/4). Âyette Allah'ın insana bilmediklerini öğretmesi:

- Evrendeki hakikatları öğrenerek ilmini arttırması için akıl gibi kabiliyetler vererek,
- Deliller ortaya koyarak,
- İlâhî âyetler indirerek gerçekleşmektedir (Beyzâvî, 2015, 2/608).

Tâlim-i esmâ'nın birinci kısmı olan “ta'lim” kavramı açıklandıktan sonra tamlamanın ikinci kısmı olan “Esmâ” kavramı incelenecektir.

2.2. İsim Kavramının Anlamı ve Kur'an'dan Örnekler

İsim, “sümu” kökünden türeyip varlıklara verilen ad anlamını taşır. “Sümu” yükselme anlamına gelir. İsimlendirilenin zikri onunla yükselmekte ve onun vasıtasıyla bilinmektedir. (İsfahanî, 2002, s. 44; Râzî, 2004 2/162). Çünkü mana ismin altındadır. (Ezherî, 1983, s. 13117; Râzî, 2004, 2/160). Bir eşyayı bilmek isimlendirilmesiyle mümkün olur. Varlıklar adlandırılarak insanların algılayabileceği bir seviyeye çıkmış olur. İsim aynı zamanda manaya delalet eder. (İbni fâris, 1991, 3/99). Bazı kaynaklarda “Semmete” kökünden geldiği bu da ismin, sıfat ve özellik anlamını da taşıdığı ifade edilir. (Râzî, 2004, 2/162).

İsmin, günümüzde kullandığımız anlamıyla geçtiği âyetlerden bir kısmı şu şekildedir: “*Allah'ın adıyla*” *gemiye binin, dedi. Onun akıp gitmesi de durması da Allah'ın adıyladır.*” (Hûd 11/41); “*Rabbinin adı ne yücedir!*” (er-Rahman 55/78). İsmin, sıfat anlamında kullanıldığına dair örnek âyetler: “*Adı Yahyâ'dır. Daha önce ona kimseye adaş yapmadık.*” (Meryem 19/7), “*Ona adaş benzer birini biliyor musun?*” (Meryem 19/65). Âyeti onun isim ve sıfatını hak eden başka birini biliyor musun? Anlamına gelmektedir. Yoksa aynı isim başka insanlar için de kullanılmaktadır. (Taberî, t.y., 15/586; İsfahanî, 2002, 1/610).

Bu örnekler ışığında isim kavramının, Kur'an'da ad ve sıfat olmak üzere iki anlamda da kullanıldığı görülmektedir.

2.3. Tâlim-i Esmâ/ Hz. Âdem (a.)'e İsimlerin Öğretilmesi ile Maksadın ne Olduğu

Allah (c.)'ın Hz. Âdem (a.)'e öğrettiği isimden maksadın ne olduğu hakkında müfessirler lugat manalarına, âyetlerin siyak ve sibakına, hadis, sahabe kavli ve kendi düşüncelerine göre farklı yorumlar yapmışlardır.

2.3.1. Eşyanın İsmi

Âlimlerden bir kısmı hususan selef âlimleri, isimden kastın günümüzde konuşulan Arapça, Farsça, Rumca vb. gibi dillerin olduğunu söylemişlerdir. Hz. Âdem'in (a.) çocukları ilk zamanlarda bu dillerle konuşurken Hz. Âdem (a.) vefat edince çocukları dünyanın farklı

coğrafyalarına dağılıp her biri farklı lisanlarda konuşmaya başladı. Her biri uzun bir müddet belli bir dili konuşunca ardından gelen diğer nesiller o dili bilip diğer dilleri unuttular. (Râzî, 2004, 2/162; Yıldırım, 2000, 1/151).

Bu isimlerden kasıt bütün eşya mı? Yoksa eşyanın bir kısmı mı? Bu hususta farklı görüşler mevcuttur. Birincisi: Müfessirlerden bir kısmı, isimlerden kasıt, insanların konuşması ve birbirlerini anlamaları için kullandıkları bütün isimler olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. İbn-i Abbas (Dahhak'tan gelen nakille) şöyle demiştir "Allah, Hz. Âdem (a.)'e insana, hayvanı, gökyüzünü, karayı, denizi, deveyi ve bunlar gibi varlıkların ismini bildirdi." Süddî'den gelen rivayete göre İbn-i Abbas "insan ve canlı herşeyin adını ona gösterdi. "Hayvanların şu at, şu deve, şu merkeptir denilerek, isimlerini öğretti." demiştir. (İbn-i Kesîr, 1981, 1/51). İmam-ı Cafer-i Sadık, "Allah Âdem'e ne öğretti?" sorusuna şu yanıtı vermiştir: "Yerleri, dağları, dereleri, ovaları." Daha sonra şu eklemeyi yapmıştır: "Üstüne oturduğu sergi bile bu cümledendir." (Tabâtabâî, 1973, 1/118). İkincisi: Müfessirlerden bir kısmı, isimlerden kasıt, meleklerin isimleri olduğu şeklinde görüş bildirmişlerdir. Müfessirlerden Rabi, bu görüşü savunmuştur. (Taberî, t.y., 1/514-518). Üçüncüsü: Hz. Âdem'e öğretilen isimlerden maksadın Hz. Âdem'in neslinin adları olduğu görüşüdür. (Taberî, t.y., 1/518).

Bakara 31.ayette geçen "*Esmâ*" kelimesinin başındaki "*el*" takısı ahd manasını taşır. Karinesi olarak da "aradahum"daki "hum" (onlar) zamirini gösterir. Bu zamir kelime anlamı itibarıyla akıl sahiplerini gösterir ve bu karineyi dikkate alarak bir kısım müfessirler, hem meleklerin hem de nesillerin isimleri kastedildiğini ifade etmişlerdir. Taberî'de bu fikri tercih etmiştir. (Taberî, t.y., 1/170).

Hz. Âdem'e öğretilen isimlerle kastın "bütün eşyanın isimleridir" şeklinde yorum yapan müfessirler, buradaki zamirle tağlib yapıldığını izahla fikirlerini delillendirmişlerdir. Yani, mana olarak bütün varlıklar kastedilirken akıl sahiplerinin üstünlüğünden dolayı akıl sahipleri için kullanılan zamir kullanılmıştır. Bu tarz bir üsluba Arapların örflerinde raslamaktayız. (Râzî, 2004, 2/162). Taberî'ye göre Kur'an'da bu zamirin bütün varlıklar için bu âyette daha isabetli olan görüşün akıllı varlıklar için kullanıldığıdır. (Taberî, t.y., 1/172).

Allah(c.)'ın Hz. Âdem'e öğrettiği isimden maksadın bütün eşyanın isimlerinin öğretildiği görüşünü bu hadis-i şerif de te'yit eder: (İbn-i kesîr, 1981, 2/53) "*Mü'minler, kıyamet günü toplanır ve derler ki biz Rabbimizden şefaahat dileyecek isteyecek birini bulsak diyeceklerdir. Bunun üzerine Hz. Âdem (a.)'e gelirler ve derler ki, sen insanların atasısın. Allah, onları senin elinde yarattı ve sana melekleri secde ettirdi ve sana her şeyin adını öğretti...*" (Buhari, Enbiya 3, 8, Tefsir; Müslim, İman, 327, Tirmizi, Kıyamet, 11).

Çağdaş müfessirlerden Mevdûdî ise isimlerle kastın ne olduğu hususunda şöyle der: "*Istilahlar insanoğlunun eşyayı anlaması için kullanılan araçlardır. Gerçekte insan oğlunun tüm bilgisi onlara isimler vermesine dayanır. Bu nedenle Âdem'e(a.) herşeyin isimlerinin öğretilmesi, onunla ilgili bilginin de öğretilmesi anlamını taşır. Meleğin bilgisi kendi alanıyla ilgilidir. Hava, su, bulut gibi. İnsanın bilgisi çok geniş bir alanla ilgilidir.*" (Mevdûdî, 1991, 1/62). Bu görüşe göre, insanın alakadarlık dairesinin geniş olması, onun herşeyin ismini öğrenmesi gerektiğine dair bir işaretir.

İsimlerin Allah tarafından öğretildiği anlaşıldıktan sonra, akla gelen soru şudur: Bu öğretim tek bir dili mi kapsamaktadır, yoksa birden fazla dil üzerinde mi gerçekleşmiştir? Bu sorunun cevabını bulmak için âyet-i kerimelerde, insanların ilk başta bir tek millet olduklarına dair ifadeler rastlanmaktadır. "*İnsanlar bir tek ümmet idi...*" (el-Bakara, 2/213). Diğer bir âyette ise bu gerçek şöyle anlatılır: "*insanlar aslında tek bir ümmet idiler; sonradan ayrıldılar...*" (el-Yunus, 10/19). Her ne kadar Kur'an insanların tek bir dili konuştuklarından açık olarak bahsetmezse de; asrımızın önemli müfessirlerinden Elmalılı, insanların başlangıçta bir tek millet olduklarından hareketle dillerinin de aynı olması gerektiğine işaret etmiştir. (Yazır, 1998 2/69).

İsmail Hakkı Sezer dilleri inceleyerek dillerin birliğine dair şunları ifade etmektedir:

“Hz. Âdemden bu yana geçen süreç içerisinde kelimelerde kaybolmayan bir öz bulunmakla birlikte kullanma yeri ve şekli, düz veya dolaylı anlamı ya da okunuşu açısından yer yer kaymalar olmuştur. Ancak bu farklar bizim metod ve hedeflerimize zarar vermiyor. Mesela: ”mer' ve mer'e” ve “isch ve ischa” ve “umm ve eb” kelimelerini inceleyeceğiz. Biz bu konuya bir dilci olarak değineceğiz. Arapça "iner'un" ve "mer'e" kelimelerinin kökü olan "mürüvvet" ve "murüet" kelimelerinde mükemmel kişilik anlamı var. Maklublarından biri olan "emr" kelimesi önemli iş, hayret edilecek şey anlamlarına geliyor. Türkçe'de "imren" kökü beğenip imrenmeyi ifade ediyor. İngilizce'de "merit" değer ve erdem, "inerit" hak etmek layık olmak anlamındadır. Allah erkek ve kadını böyle yaratmıştır. Mükemmel bir kişilik, beğenilip imrenilecek, hayreti mucip bir gerçeklik ve liyakat. Binaenaleyh erkekle kadın arasında bir çekişme değil kendi kimlik ve üstün kişilikleri ile bir dayanışma, elbirliği ve yarışma olmalıdır.” (Sezer, 2001, s. 235-237; ayrıca bkz.: Atay, 2013: 303-304).

Görüldüğü gibi, ismin sözlüklerdeki ilk manası, âyetin zâhirî anlamı ve yukarıda zikredilen hadis, Tâlim-i esmâdan kastın, isim olduğu görüşünü desteklemektedir.

2.3.2. Eşyanın Sıfatları Olduğu

Müfessirler, “isim” kelimesinin lugat manasından yola çıkarak, tâlim-i esmâyı, sıfat manasıyla tefsir etmişlerdir. Zira varlıkların sıfatları, vasıfları ve özellikleri varlıkların mahiyetine işaret etmektedir. İsmın sözlüklerdeki birinci manası, günlük hayatta kullanılan anlamıyla isimler, ikinci manası da işaret ve sıfatlardır (Râzî, 2004, 1/162 ; Beyzâvî 2015, 1/94; Zuhayli, 2005, 1/113; Ebû Hayyân, 2002, 1/293-294). Beyzâvî'ye göre, Hz. Âdem'e eşyanın özellikleri, ilmin esasları, aletlerin nitelikleri, farklı ilim ve sanat dallarındaki kanunlar öğretilmiştir. (Beyzâvî 2015, 1/94). Zemahşeri'ye göre ise, Hz. Âdem'e isimle beraber eşyanın fayda ve zararı da açıklanmıştır. (Zemahşerî, 1998, 1/253). İbn-i Atiyye, âlimlerin çoğunun bu görüşte olduğunu söyler. (İbn Atiyye, 2001, 1/120). Bu manayı kuvvetlendiren başka deliller de öne sürmüşlerdir: Birincisi, eşyanın özellik ve sıfatlarını bilmekle ortaya çıkan üstünlük, isimlerini bilerek oluşan üstünlükten daha büyüktür. İnsanın üstünlüğünü ispat için, üstünlüğünü gösteren bir hakikate yormak daha tercihe şayandır. (Râzî, 2004, 2/161).

İkincisi, Muhatab meydan okumaya az da olsa mukabele edebiliyorsa o meydan okuma uygun ve makbuldür. Çünkü dil konusunda uzman bir kişinin meydan okuyarak başka birine “fesâhatte benim gibi bir söz getir” demesi daha uygundur. Ama Arap lisanına hâkim birisi Arapça bilmeyen birine “ benim dilimle konuş!” dese bu uygun düşmez. Zira akıl, bu dilleri kendi başına bilmekten yoksundur. Ancak birinin öğretmesiyle mümkün olur. Ama eşyanın özelliklerine akılla ulaşılabilir. Bunun için bu meydan okumanın eşyanın sıfatlarıyla ilgili olması daha makul bir yaklaşımdır. (Râzî, 2004, 2/162).

Yeryüzündeki herşey insan için yaratılmıştır. (el-Bakara, 2/29). İnsanın yeryüzündeki varlıklardan istifade edebilmesi için onların sıfat ve özelliklerini bilmesi gerekir. (Ebussuûd, t.y., 1/83-84) Örneğin, insanlık demir madenini kullanarak kendi medeniyetini kurmuştur. Hz. Süleyman (a.)'a kuş dili öğretilerek, onlardan istifadesi etmesi, Hz. Davut (a.)'a, demiri eritip zırh yapma sanatı öğretilerek, halifeligi için büyük bir güç elde etmesi sağlanmıştır. (Nursi, 2006,). Hem ismin lugat manası hem de mantikî deliller, Hz. Âdem (a.)'e eşyanın sıfatlarının öğretildiği tezini doğrulamaktadır.

2.3.3. İnsana Kavram Üretme Yeteneğinin Verildiği

Tâlim-i esmâ ile konuşma yeteneği arasında bir irtibat kurularak böyle bir görüş belirtilmiştir. Bazı âyetlerle de bu görüş desteklenmiştir. “Allah insana beyanı öğretti.” (Er-Rahman, 55/4). âyetindeki “beyan” kavramıyla Allah'ın insana duygu ve düşüncelerini açıklayabilme kabiliyetinin ihsan edildiği manası anlaşılmıştır (Râzî, 2004, 29/74; Alpaydın, 2016, "Âdem'e (A.S) Öğretilen İsimler", 136).

Allah hilafet görevi verdiği insana, birtakım önemli sır ve hakikatler öğretmiştir. Bu varlıklara rumuzlar tarzında isimler verme sırrıdır. Bu hakikatin insan için önemli bir rolü bulunmaktadır. Eğer insana bu nitelik verilmeseydi, insan birçok zorluğa maruz kalacaktı. Örneğin, başkalarına hurma ağacını anlatmak için fiziksel olarak o ağacı taşımak veya bir kişi hakkında bilgi vermek için o kişiyi getirmek gibi zorluklarla karşılaşacaktı (Atay, 2013). Melekler ise kendi görevleri gereği böyle bir ihtiyaç duymazlar. Bu zorluk nedeniyle melekler, eşyaya nasıl bir tarzda isim verileceği konusunu anlayamamış ve bu konudaki acizliklerini itiraf etmişlerdir (Kutûp, 1998, 1/115; Ateş, 1994, 1/144). Âdem'e isimlerin öğretilmesinin manası, bilgi edindiği gibi bilgi, kültür ve teknoloji üretmesidir. Yeryüzünü bayındır duruma getirmesi ancak bu iki özellikle mümkündür. (Şimşek, 2012, 1/58; Kahraman, 2020, 60-61; Atay, 2013) Bu ifadelerle halifelikle kavram üretme arasında bir gerekliliğin söz konusu olduğu görülmektedir.

İnsanın yaratılışı, halifelik vazifesine işaret eder. Nasıl ki Cenab-ı hak çekirdekten ağaç olmasını murat ettiği gibi insandaki çekirdek hükmündeki kabiliyetlerinin de açılmasını murat etmiştir. Akıl ve beyan kuvvetleri de onlardan ikisidir. İnsan, bu iki kuvvetini kullanarak kavramlar oluşturmuş ve kendi dilini, bilimini ve teknolojisini inşa etmiştir. Her bir fen, sanat ve ilim, yapılan araştırmalar ve çabaların sonucunda kendi kavramlarını üretmişlerdir. Mesela, coğrafya, ova, plato, menderes gibi kavramlar üretmiş. Kimya ilmi de maddeyi inceleyerek atom, proton, nötron, elektron, metal, ametal gibi kavramlar türeterek eşyayı anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır.

2.3.4. Eşya ile Esmâ-i Hüsnâ Arasındaki İlişki

Kur'ân, esmâ-i hüsnâ konusuna çok önem verdiği için bir esmâ kitabı olarak nitelendirebilir. Çünkü onun ana konularından en birincisi, Allah'ı tanıtmaktır. Kur'ân kainattan örnekler verip tefekküre davet eder, (el-Bakara, 2/164) ve onda tecelli eden esmâ-i hüsnâdan bahseder. (el-Bakara, 2/29). Her ilim ve her fen bir veya birkaç esmâ-i hüsnâyâ dayanır ve Ondan hayat alır. Tıp Şafi ismine, mühendislik mukaddir ve munazzım isimlerine işaret ettiği gibi. (Nursi, Sözlür, 2006, s. 262). Bütün eşya ve özellikleri, Allah'ın isimlerine işaret eder. En önemli bilgi ve üstünlük vesilesi Allah'ı tanımak olduğundan Hz. Âdem'e, Allah'ın isimlerini öğretilmiştir. (Kuşeyri, 2007, 1/35).

Bu dört görüşün dışında şaz görüşler de vardır. Mesela, çağımızdaki bir kısım Âlimler ise halifelik kavramına siyaset ağırlıklı bir anlam kazandırarak, isimlerden kastın, siyaset ilkeleri şeklinde yorumlamışlardır. Diğer bir mana olarak da hamlıklarını ve vahşiliklerini ortadan kaldıran eğitim ve terbiyenin ilkeleri şeklinde yorumlamıştır. (Bayraklı, 2001, 1/303).

Âyetler siyak ve sibak bakımından yorumlandığı zaman bu dört mananın da uygun olduğu anlaşılır. *"Yerde ne varsa hepsini sizin için O yarattı; bir de semâyâ yönelip onu yedi gök halinde düzenledi. O her şeyi hakkıyla bilendir."* (el-Bakara, 2/29). Bu âyet, yeryüzünün insanın istifadesi için yaratılmış olduğunu ifade etmiştir. İnsan, yaratılışı itibariyle çok câmi yaratılıp bu doğrultuda bir çok duygu, cihazat ve yeteneğe sahiptir. İhtiyaçları kainatın her tarafında dağılmış bir vaziyettedir. Bunları karşılamak için birinci olarak toplum hayatına ihtiyacı vardır. Beraber yaşamak için birbirlerini anlamaları gerekmektedir. Bu ise en kemal manada lisan ile olur. İkinci olarak çok hassas duygu ve latifeleri olduğu için karşılaştığı hadiselerle karşı bir nokta-i istinad, bir teselli aramaktadır. Bu da hem cinslerin, bir biriyle konuşup duygularını aktarmasıyla mümkün olur. (Nursi, 2006, s. 93) Allah, kulağı verip sesler dünyasını önüne serdiği gibi, dili ihsan edip konuşmasını sağlayacak lisanı da öğretmesi hikmetinin gereğidir. Cep telefonu, insanın ihtiyaçlarına hitap edecek bir tarzda dizayn edilmiştir. Elbette onu yapan firma, o kişiye cep telefonunun ismini, modelini, parçalarını, özellik ve programlarını anlatacak ve öğretecektir. Ta ki cep telefonundan beklenen gaye gerçekleşsin.

Allah bu dünya sarayını muhteşem bir şekilde yaratmıştır. Yeryüzü sofrasını insana serip donatmıştır. Elbette insanın bu ihsanlardan yararlanması için Allah'ın eşyanın isimlerini,

özelliklerini ve onda tecelli ettirdiği esmâsını ona öğretmesi hikmetinin iktizasıdır. Ta ki kainattan maksut olan gaye gerçekleşsin. Yukarıda belirtilen âyet ve açıklamalar ışığında tâlim-i esmâ hakkında bahsi geçen dört görüş de uygun düşmektedir.

2.4. Alîm İsmi ve Anlamı

Alîm, ilim konusunda tam bir mübalağa özelliği gösteren bir sıfattır. Bu sıfatın mübalağa oluşu, ilmîn tam hâkimiyet ve ihatasına işaret eder. (Râzî, 2004, 2/160; İsfahanî, 2002, s.342). Bu da Alîm zatın, ilimde genişlik ve derinlik sahibi olduğunu gösterir.

Alîm, bütün herşeyi incelikleriyle bilen bütün zamanları kapsayan ezeli bilgiye sahip olan Allah'ın ismidir. (Beyzâvî, 2015, 1/49) O'nun evreni hassas bir düzen ve sanatla yaratması herşeyi ayrıntılı olarak bildiğini gösterir. (Râzî, 2004, 2/154). Bir varlık hakkında en ayrıntılı ve isabetli bilgi onu yapandır. Allah, ezeli ilmiyle mahlukatın ihtiyaçlarına ve menfaatlerine göre evreni dizayn etmiştir. (el-Bakara 2/95) Güzel ve sanatlı bir eser bir mimarın bilgisinin eseridir. Nitekim Allah "*Yaratan bilmez olur mu? O, bütün inceliklerin farkındadır ve her şeyden haberdardır.*" (el-Mülk 64/14) buyurmuştur.

"Alîm" ismi Kur'an'ın birçok yerinde Allah'a izafe edilerek kullanılmaktadır. Örneğin, Allah'ın zalimleri, (el-Bakara 2/95) bozguncuları, (Âl-i İmran 3/63) müttakileri, (Âl-i İmran 3/115) kalplerin içindekileri, (Âl-i İmran 3/154) insanın yaptığı amelleri, (el-Bakara 2/283) yerdeki ve göktekileri (el-Mâide 97, el-Enbiya 4) ve herşeyi bildiği belirtilmiştir (el-Bakara 2/29,156). Kur'an'da gayb alemlerinin anahtarı onun elinde olup gaybı ancak onun bildiği; karada olanı bildiği gibi denizdekileri de bildiği; düşen bir yaprağın bile onun bilgisi dahilinde düştüğü ifade edilmiştir. Yaş kuru herşeyin kayıtlı olduğu kitab-ı Mübin ve levh-i mahfuz gibi kitaplar hepsi onun ilmi altındadır. Geçmişten geleceğe bütün zamanlar; küçükten büyüğe her mahluk; gizliden en açığa her hadise onu bilgisi altındadır (el-En'âm Sûresi 6/59).

2.5. Hakîm İsmi ve Anlamı

Hakîm ismi h-k-m kökünden gelip "bir şeyi kontrol altına almak, zaptetmek, ıslah etmek için engellemek" manalarına gelmektedir. "Hakemu'l-fers" atın (gem takılarak) sağlıklı olarak yol alması için kontrol alınması anlamındadır. (Ezherî, 1976, 4/110; İsfehânî, 2002, 126) Bu kelime, insanın hikmetle eşyayı kontrol altına aldığını ifade eder.

Hakîm, bütün işlerinde ilim ve adaletle hükmeden kişidir (Ezherî, 1976, 4/110); İsfehânî, 2002, 126) Söz ve fillerinde ilim ve maslahata göre hareket eden anlamına gelmektedir (Ebusuûd, ty., 1/82-83). Sağlıklı bir hüküm ve yönetme, ilim ve fayda ölçülerine göre hareket etmeğe bağlıdır. Evrendeki yıldız ve galaksilerin hassas bir düzen içinde milyonlarca sene bunun devam etmesi bir hakîmin eserleri olduğunu gösterir.

İf'al vezninde olan "ehkeme" ise bir işi en sağlam ve en güzel tarzda yapmak anlamına gelip bu tarzda iş yapan kişiye de Hakîm denir (Ezherî, 1976, 4/111; İsfehânî, 2002,127; Beyzâvî, 2015, 1/50).

2.6. İlim ve Hikmet Penceresiyle Tâlim-i Esmâ

İnsanın yaratılışından meleklerin secde edişine kadarki olaylar zincirine ilim ve hikmet penceresiyle bakmak ilgili âyetlerin anlaşılması noktasından farklı bir perspektif sunacaktır. Âyetin kendi bünyesinde bir mana bütünlüğü ve ilişkisi olduğu gibi diğer âyetler arasında da aynı ilişki vardır. Tâlim-i esmâ olayı ancak insanın yaratılışı, yetenekleri, insan evren ilişkisi, halifelik misyonu, meleklerin soruları, eşyanın isimlerinin öğretilmesi, meleklerin secde etmesi olaylarının Alîm ve Hakîm isimleriyle beraber tefekkür edilmesiyle anlaşılabilir.

İnsan ve melekler bulunduğu ana ve zahire göre hükmederken Allah Alîm ve Hakîm olduğu için hem eşyanın batinını hem geleceği bilir. Melekler, insanların şehvî ve gadabî duygularının şer yapma kapasitesine sahip oldukları bilgisinden hareketle yeryüzünde fesad çıkaracaklarını düşünmüşlerdir (Beyzâvî, 2015, 1/50, Ebusuûd, t.y., 1/82-83; Bayraklı, 2001, 1/302).

Allah'ın hikmeti hayrın şerre galibiyetine göre hükmeder. İnsanın gelecekte yapacağı büyük hayırlar küçük şerlerine galebe ettiğinden hikmet insanın yaratılışına müsaade etmiştir. Talimi esmâ ile insanların yapacakları hayrın daha büyük olduğu görülmüştür. İnsanın hayra ve şerre dönük iki yüzü vardır. Büyük bir hayra ulaşmak için bazı şerler oluşabilir. Eğer küçük bir şer için büyük bir hayır terkedilirse büyük şerlere sebebiyet verir. (Ebusuûd, t.y., 1/82-83; Beyzâvî, 2015, 1/91; Râzî, 2004, 2/155) Hz. Âdem (a.) ve onun zürriyetinden gelen peygamberler, salihler ve müttakiler bu büyük hayrın tezahürüdür. Bu kafilenin başında Hz. Peygamber, ibadeti, kulluğu ve hilafeti ile oluşan manevî hayırlar tek başına kâfidir. (Râzî, 2004, 2/155,167). Aynı zamanda bu manevî kafile diğer insan kabilelerinin şerden ve fesaddan uzak durması için büyük bir faaliyet göstermiş kısmen de olsa büyük yol katedilmiştir.

Melekler, zahire bakarak insanların fesad çıkaracaklarını öngördüler. Onlar her ne kadar ilim ve hikmet sahibi de olsalar hakikatın bir yönüne bakmışlardır. Allah, Alîm olduğundan her şeyin bütün yönlerine vâkıftır. (Kutup, 1998, 1/116; Yıldırım, 2000, 1/143-144; Bayraklı, 2001, 1/302-303) Melekler, insanın hem zahirini hem de batınını göremediklerinden tâlim-i esmâ ile bu sırra vakıf olmuşlardır. (Beyzâvî, 2015 1/50-51).

Melekler insanın ilminin büyüklüğü karşısında ona secde ederek itaatlerini göstermişlerdir. (Râzî, 2004, 2/172; Ebusuûd, Ts, 1/85-88; Beyzâvî, 2015, 1/50-51) Bu hadise geçmiş bir zamanda gerçekleşmişse de bu hakikatın her asra ve zamanımıza yansımaları vardır. (Bayraklı, 2001, 1/308) Zira evrende her tabiat gücünü ve varlık türünü temsil eden bir melaike vardır. Melekler tabiat güçlerini temsil ederler, insan bilgisiyle bu güçleri ve varlıkları kullanarak medeniyetini inşa etmiştir (Ebu Suûd, t.y., 1/83-85; Bayraklı, 2001, 308-309). İnsan demiri eritip havanın kaldırma kuvvetine göre uçak imal ederek toprak ve hava unsurlarına müekkel olan melaikelere bir nevi secde ettirmiş olmaktadır.

İnsanın akıl yeteneği, öğrenilecek bilgi miktarında bir sınırlamaya tabi değildir. Evren, sonsuz ilim sahibinin ilminin yansımalarıdır. İnsan karada, denizde ve havada bulunan ve ilmin yansımaları olan mahlukatı inceleyerek üzerlerinde hikmet çerçevesinde farklı icat ve tasarruflarda bulunarak halifeliğini göstermektedir (Bayraklı, 2001, 1/305; Yıldırım, 2000, 1/152-153). Bu icraatların müsbeti olduğu gibi menfisi de vardır. Örneğin, insanlık gözle görülemeyen atom içindeki parçacıkları inceleyerek içlerindeki enerjiyi kullanarak nükleer santraller kurmuştur. Ancak aynı enerjiyi kullanarak atom bombası üretip, yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş, yırtıcı hayvanları geride bırakacak bir vahşilikle kan akıtarak, yeryüzünde büyük bir fesat çıkarmıştır.

Allah, hakîmdir ve adaletle hükmeder. Hikmetinin gereği olarak insanın hilafeti hususunda tam ölçülü ve isabetle karar vermiştir (Râzî, 2004, 2/157; Ebu Suûd, t.y., 1/85). Yapılan hüküm liyakata, fayda ve maslahatlara göredir. Sağlıklı bir hüküm ise ilmin büyüklüğü nisbetinde gerçekleşir (Ebusuûd, t.y., 1/85-86; Beyzâvî, 2015, 1/49-51). Allah hikmeti gereği herkesi kabiliyetine göre vazife ile tanzif etmiştir. Melekler kendi fitratlarına göre vazifelenirildikleri gibi insanın da fitratına göre halifelik görevi verilmiştir (Kutup, 1998, 1/114-116).

Kul eşyanın zahirini görüp kısıtlı bir zaman aralığına hapsolmuş bir zihin yapısına sahiptir. Bundan dolayı o acizliğinin ve cahilliğinin farkında olup Allah'ın sonsuz ilmine teslim olmalıdır. (Bayraklı, 2001, 1/304-305). Dillerin sonradan doğduğunu iddia edip talimi esmâyı inkar edenlerin fikirlerinin arka planında Allah'ın varlığına inanmama ve Allah'ın Alîm ve Hakîm isimlerinin evrendeki yansımalarından haberdar olmama vardır. Bu düzen ve ahenk içinde yaratılan kâinatın bir yaratıcısının olmaması aklen mümkün değildir (Atay, 2009). Evrende bulunan bütün ilimlerin kaynağı Allah'ın Alîm ismi olup fizik, kimya ve biyoloji gibi bütün ilimler evren kütüphanesinden istifade edilerek meydana getirilmiştir. Bütün bu ilimler yine Allah'ın Alîm isminin tecellisiyle yaratılmış insan ve insan beyninin bir ürünüdür. Allah

tarafından gelen Kur'ân'daki bilgileri kabul etmek bir bağınazlık değil bilakis evrenin tefekkür edilmesi sonucu oluşmuş zorunlu ve kesin sonucun ürünüdür.

Dilin öğretilmesi, hakîm isminin gereğidir. Allah, evreni bir gaye için yaratmıştır. Bu amaç peygamberler aracılığıyla insanlara iletilmiştir. Bu iletişim ancak dil sayesinde olabilmektedir. (Nursî, 2013, s. 93,94). Dilin öğretilmesinin hikmeti evrenin yaratılış gayesinin gereğidir. Zira bütün kitap ve suhuf lar bu ilâhî amacı anlatmak için gönderilmiştir. Evreni yaratan elbette yaratılış gayesini insandan isteklerini kelamıyla anlatacaktır (Atay, 2013). Bundan dolayı bir peygamberin dil eğitimine tabi tutulması hikmetinin gereğidir. İnsan yaratıldıktan ve halifelik görevi verildikten sonra eğitim ve öğretim görmesi gerekmektedir. Bu aşama geçilmeden görev verilmesi hikmete aykırıdır. Temel düzeyde verilen eğitimden sonra kişinin kendini geliştirip yeteneklerini ortaya çıkarabilir.

Melekler insanın yeryüzünde halifeliğine itiraz etmiş bunun üzerine “*Sizin bilmediklerinizi ben bilirim*” (el-Bakara, 2/33). denilerek birinci aşamada Allah'ın ilmine teslim olunması istenmiştir. İkinci aşamada ise halifelik vazifesine liyakat talimi esmâ ile isbat edilmiş ve meleklerin insanların halifeliği konusundaki şüpheleri giderilmiştir (Beyzâvî, 2015, 1/50-53). İnsan da ilâhî icraatlara karşı Allah'ın ilmine ve hikmetine teslim olmalı akabinde icraatların arkasındaki ilim ve hikmeti araştırmalıdır. “*Her bilen üstünde bir bilen vardır.*” (Yusuf, 12/76) Âyeti gereğince bilgimizin de üstünde bir bilgi sahibini varlığı idrak edilmelidir. Yukarıdaki âyetlerle ilim konusunda âdab ve usûl öğretilmiştir. Allah'ın ilmi karşısında kul haddini ve sınırlarını bilmelidir. Aklının almadığı hususlarda Allah'ın Alîm ve Hakim isimlerinin gereğine ters bir duruma düşmeden bir teslimiyet içinde olmalıdır (Ebusuûd, ty., 1/83-84; Bayraklı, 2001, 1/305).

Melekler halifelik olayına tek bir pencereden bakmışlar, kendilerinin Allah'a ibadet ettiğini bundan dolayı insanın halifeliğine itiraz etmişlerdir. Allah, talim-i esmâ ile ilim penceresinden bakmalarını istemiştir (Merağî, Tefsir'ul-Merâğî, 1/176). Mahluklar kısıtlı bir alan ve pencereden bakıp incelerken Allah ilmiyle bütün her şeyi kuşattığından eşyayı tüm boyutlarıyla kuşatmıştır.

İnsanın halifeliğinin hikmeti, insanın yapı ve özellikleri göz önüne alınarak anlaşılabilir. Onun cismânî ve ruhânî iki yönü vardır. O farklı duyu ve yapısıyla farklı alemlerdeki varlıkları algılayıp onları isimlendirmiş ve onlarda tasarrufta bulunarak onlardan istifade etmiştir. (Beyzâvî, 2015, 1/49-51). İnsanın bir özelliği farklı duyu ve ihtiyaçlara sahip olmasıdır. Bu ihtiyaçlar onları araştırmaya ve geliştirmeye ve faaliyete sevk etmektedir. Melekler maddî bir varlık olmadığı için insan gibi maddî ihtiyaçları yoktur. İnsanlar, temel ihtiyaçlarını karşılamak adına yoğun bir çaba ve gayret içerisine girmiştir. Bu çabalamanın bir sonucu olarak, biyoloji, tıp, fizik ve kimya gibi bilim dallarında önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır.

Melekler, insanın kuvve-i akliye, kuvve-i şehviyye ve gadabiyyesine bakarak yeryüzünde fesat çıkaracaklarını düşündüklerinden halifeliğinin hikmetini öğrenmek istemişlerdir (Beyzâvî, 2015, 1/50; Ebusuûd, t.y., 1/83-85; Bayraklı, 2001, 1/ 302). Melekler, insanların bu duygusal boyutları aşırıya götüreceğini öngörmüşlerdir. Halbuki bu duyguların ifrat, tefrit ve vasat mertebeleri vardır. Melekler tâlim-i esmâyla kuvve-i akliyesini vasat mertebesi olan hikmetin sonucunda insanın halifeliğini kabul etmişlerdir (Beyzâvî, 2015, 1/50; Bayraklı, 2001, 1/303-304). Hikmet bir şeyi yönetme ve kontrol etme anlamındadır. İnsanın bu kontrol mekanizması iç dünyasından başlamalıdır. İnsan ancak şehvî ve saldırganlık duygularını kontrol altına alarak halifelik misyonunu gerçekleştirebilir. Bu duygular eğitim ve öğretimle disipline edilerek hayırlı bir istikamete yönlendirilebilir. (Bayraklı, 2001, 1/303-304).

Allah evrende farklı nitelikte ve farklı özellikte varlıklar yaratmıştır. Sadece ibadet eden melekler mevcut olduğu için Allah, hikmeti gereği irade sahibi olup, nefis ve şeytanla mücadele edip terakki edebilecek, aynı zamanda bu mücadeleyi kaybetmeyi seçip hayvanlardan da aşağıya düşüp tedenni edebilecek bir varlık yaratmayı murat etmiştir. (Şahin, 2020) Onu diğer

varlıklardan farklı kılan bir özelliği ona verilen irade duygusudur (Kutup, 1998, 1/115,116; Atay ve Gürsu, 2018). Bu iradeyle Allah'ı ve esmâsını eşyanın hakikatını bulabileceklerdir.

Melekler, insanın halife olarak seçilmesinin hikmet boyutunu sadece ibadet açısından değerlendirip anlayamamışlardır. Allah'ın yaptıklarında hikmeti gereği israf ve abes yoktur. Melekler fitratları gereği Allah'ı hamd ve tesbih edip yaptıkları ibadetleri usanmadan gerçekleştirirler. Bunun için yaptıkları ibadet vazifesini kâfi görüp başka bir varlığa ihtiyaç olmadığını hilafete kendilerinin layık olduğunu düşünmüşlerdir (Beyzâvî, 2015, 1/50; Ebusuûd, t.y.,1/85). Melekler olaya tek boyutla bakmış, insanın gelecekte dünya hayatında yapacağı maddî ve manevî imar ve ilmi faaliyetleri hesaba katamamışlardır.

Hilafet ilim ve hikmet üzerine kuruludur (Beyzâvî, 2015, 1/49-51; Ebusuûd, t.y., 1/86). Halife bütün ilim dallarını öğrenecek kabiliyetlerle donatılmış olması sonsuz bir hikmetin gereğidir. İnsanın câmî yaratılışı bu vazifeye uygun olarak yaratıldığını göstermektedir. Farklı ilim dalları ve alemler onu anlayacak duyu ve kabiliyetlerle anlaşılabilir. Mesela hayvanlarda akıl olmadığı için ilim ve hikmet alemi onlara kapalıdır. Melekler tat duyguları olmadığı için o alemi algılayamazlar. Algılamadan sağlıklı isimlendirme yapılamaz.

İnsanı hilafete vazifesine layık kılan ve üstünlük kazandıran meziyeti ilimdir. (Merâği, tefsiri'l-Meraği, 1/78). İlim insanın ve evrenin yaratılış gayesine hizmet etmelidir. İlim, ilâhî maksada götürdüğü (hikmet cephesi) nisbette bir kıymet kazanır. Bu ilim Allah'a yaklaşıyorsa, halifelik misyonuna uygun hareket etmesini sağlıyor, hak ve adalete götürüyorsa bir anlamı vardır (Yıldırım, 2001, 1/52). Zira Hz. Peygamber "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım" buyurmuştur (Tirmizî, Daavât, 68).

Allah, meleklerin İnsanın hilafetine yaptıkları itirazların Hz. Ademin verdiği cevaplarla meleklerin hataları ortaya çıkması üzerine "*Size ben göklerin ve yerin gizlisini kesinlikle bilirim; yine sizin açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilirim demedim mi?*" (el-Bakara 2/33) buyurmuştur. Burda gaybı bilmenin göklere ve yere atfedilmesi Allah'ın ilminin sonsuz genişlikte olduğunu her sıfatta olduğu gibi ilimde de kemalde olduğunu gösterir. Aynı zamanda Hz. Ademin bilgisinin yer ve göklerle ilgili geniş bir bilgi olduğunu gösterir. (Ebusuûd, t.y., 1/85). Halifelik ilim ve hikmet merkezi üzerine kurulu bir makam ve sorumluluktur. İlim ve hikmet ibadet gibi birçok faziletten üstündür. (Ebusuûd, t.y., 1/83-84)

Sonuç

İlk insan olan Hz. Âdem (a.) ahsen-i takvim üzerine yaratılıp, kendisine hilafet vazifesi verilmiştir. Kâinatı anlamak, isimlendirmek, eşya üzerinde esmâyı okumakla Rabbini tanımak ve ona ibadet etmek ve Allah(c.)'ın koyduğu yasaları uygulamakla, hilafet arasında olmazsa olmaz bir ilişki söz konusudur.

Talim-i esmâ konusunda zikredilen esmâ kavramı, isimler; sıfatlar; kavram üretme kabiliyeti; eşyayı tefekkür edip esmâ-i ilahiyeyi bilme olarak tefsir edilmiştir. Birinci ve ikinci görüş, Kur'ân'ın ve lugatların zahirine uygun olup kesin olmakla beraber diğer manalar da kuvvetle muhtemeldir. Bu seçenekler arasında bir tenâkuz görülmemektedir.

Allah peygamberlerin ilki olan Âdem'e (a.) bütün lisan, ilim, fen, esmâ-i ilahiye ve san'atın özünü teşkil eden bilgiler vermiş, yaratılış hikmetinin ve halifelik görevinin gereği olarak bunların daha ileri noktalara götürülmesini istemiştir. Nitekim Hz. Âdem (a.)'ın kıssasının geçmiş ve geleceğimize ışık tutan mesajlarla dolu olduğunu da görmekteyiz.

Talim-i esmâ konusunda anahtar konumundaki kelimelerden olan ilim, hikmet, ta'lim, isim, halifelik, insan ve melek arasında büyük bir ilişki mevcuttur. İlgili âyetler âdeta ilim ve hikmet iplikleriyle dokunmuş halı gibidir. Bütün âyetlerin arkasında ilim ve hikmet hazinesi mevcuttur. İlim ve hikmet açısıyla bakılarak konuyla ilgili âyetler tahlil edilip daha geniş bir perspektif kazanılabilir.

Âyet sonlarındaki esmâ-i ilâhiyenin kendinden önce ve sonraki âyetler arasında geniş ve derin bir mana ağı mevcuttur. Belirtilen olaylar, esmâ-i ilahiyeden Alîm ve Hakim isimlerine

bağlanarak farklı bir derinlik ve perspektif kazanmıştır. Kur'an'ın âyetleri birbirini, tefsir ederek konu daha anlaşılabilir olmuş ve bir anlam zenginliği oluşturmuştur. Âyette belirtilen Alîm ve Hakîm isimleri konunun akışına göre en münasip olan ilâhî isimlerdir. Bu konuda seçilen isimlere hakiki anlam katan sadece kendi anlamları değil Allah'ın isimleri olmasıdır. Farklı insanların sahip olduğu bu sıfat ve isimler çok küçük hakikatler ifade ediyorken Allah'a nisbet edilerek sonsuz bir hakikata dönüşürler.

İnsanın yaratılışı, halife olarak tayin edilmesi, Hz. Âdem'in eğitilmesi, meleklerin mağlubiyeti ve insana secde edilmesi olaylarının hepsi doğrudan Allah'ın Alîm ve Hakîm isminin bir yansımasıdır. Bu olayların arka planı bu isimlerin bilinmesiyle ve Allah'a izâfe edilmesiyle daha anlaşılır bir boyuta ulaşacaktır.

İnsan, Allah'ın Alîm ve Hakîm isminin tecellisine göre Hz. Âdem'in yolunu takip eden bir hayat tarzı benimsemelidir. Hayatının bütün merhalelerini ilimle doldurmalı attığı her adımı ilâhî hikmetlere göre atmalıdır.

Melekler bazı alanlardaki eşyanın ismini bildiği Hz. Âdem ise bütün isimleri bildiğinden hareketle insanlık olarak bütün ilim dallarında uzmanlık kazanarak hilafete olan liyakat gösterilmelidir. Fen ilimleri ile din ilimleri olmak üzere bu iki alanda eğitim ve öğretim faaliyetleri gerçekleştirilmelidir. Hz. Âdemle başlayan bu ilmî faaliyetler Müslümanlar için rehber olup bu alanda eski öncü rolüne dönmelidir. Geri kalmamızın önemli bir sebebi, Kur'an'ın bu doğrultudaki mesajlarını okuyup, anlayıp, güncelleyemeyişimizdir.

Kaynakça | References

- Alpaydın, M. A. (2016). "Âdem'e (a.s) Öğretilen İsimler". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (Aralık 2016), 123-138.
- Atay, R. (2006). "Sunna". *The Qur'an: An Encyclopedia* (Ed. Oliver Leaman). London and New York: Routledge.
- Atay, R. (2009). "Din-Bilim İlişisini Yeniden Düşünmek: Antony Flew'un Fikir Değiştirmesi Üzerine." *Harran Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* Yıl 14, S. 21, 65-87.
- Atay, R. (2013). "Din Dili Çerçevesinde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde Tanrı Kavramının Serüveni." *Marmara Ü. İlahiyat Fak. Dergisi* S. 44 (2013/1) 291-322.
- Atay, R. - Gürsu, O. (2018). "Eş'ari Düşüncesinde Özgür İradenin İmkânı". *V. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu (Eş'arilik) Bildirileri* (Ed. Mustafa Aykaç vd.). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Matbaası.
- Atay, R. (2019). "Bilmeme Hakkı: Dijital Çağda Epistemik Korunma Ve/Ya Arınma Üzerine." *II. Uluslararası Türk Halklarının Felsefi Mirası Sempozyumu Bildirileri Tam Metin Kitabı* (Ed. Hamza Yakar ve Cemalettin İpek). Kırşehir, 349-364.
- Atay, R. - Güven, B. (2021), Daimî Varoluşsal Kaygı: İsmet Özel Şiiri Örneği/Permanent Existential Anxiety: The Case of İsmet Özel Poetry. *Turkish Academic Research Review*, 6 (5), 1517-1544
- Ateş, S. (2012). *Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Ayhan, H., Kazıcı, Z. (1998). "Talim ve Terbiye", *DİA*, 39/515-523, İstanbul: TDV yayınları.
- Bayraklı, B. (2001). *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları.
- Beyzâvî, A. (2015), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Buhârî, M. (2004), *Sahîhi'l-Buhârî*, (tertib:Muhammed Fuad Abdülbâkî, tah. Ahmed Muhammed Sakir), Kahire: Dâru İbn-i Heysem.
- Cevherî, İ. (1999), *es-Sihah Tâcu'l-Luğa ve Sihahu'l-Arabiyye*, Beyrut: Dâru'l-Âlem.
- Ebû Hayyân, Y. (2002). *el-Bahru'l-Muhît*, Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Ebüsuûd, M. (ty.). *İrşâd-u Aklî Selîm*, Beyrut: Daru'lTurasü'l-Arabiyye.
- Erdem, M. (2015). *Hazreti Âdem*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ezherî, A. (1976). *Tehzîbu'l-Luğa*, Beyrut: Dâru'l Mısriyye.

- İsfahanî, Râğîb. (ty.). *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l Ma'rife.
- İbn Atiyye. (2001). *el-Muharrerü'l-Vecîz*, Beyrût: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye.
- İbn Fâris, A. (1991). *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lüğa*, Beyrut: B.y.
- İbn Kesîr, İ. (2000). *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut: Mektebetu't Evladu's-şeyh litturas.
- Kahraman, F. (2020). "Hazreti Âdem'e Öğretilen İsimler: İnsanoğlunun Gerçek Mahiyetinin Tezahürü". *Balikesir İlahiyat Dergisi* 11 (Haziran 2020), 39-63.
- Kazıcı, Z. (1998). "Talim ve Terbiye", *DİA*, 39/515-523, İstanbul: TDV yayınları.
- Kırca, Celal. (1996) *Kur'ân ve İnsan*, İstanbul: Marifet Yayınları.
- Kurtubî, A. (2006). *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut: Müessesur-risaleh.
- Kuşeyrî, A. (2007), *Letâ'ifü'l-işârât*, Beyrut: Daru'l- Kütübü'l-İlmiyye.
- Kutup, S. (1972) *Fîzılâl-il Kur'ân*, çev. M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınevi, İstanbul.
- Küçük, A. (2007). *Kur'ân'da Toplumsal Sınanma*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Maturîdî, M. (2005), *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Beyrût: Daru'l-Mektebet-ül-İlmiyye.
- Merâğî, A. (2015). *Tefsîrü'l-Merâğî*, Beyrut: Daru'l-Mektebet-ül-İlmiyye.
- Mevdûdî, Ebû'l-'Alâ (1986). *Tefhîmu'l-Kur'ân*, terc. M. Han Kayânî, Y. Karaca ve diğerleri, İstanbul.
- Nursi, Said. (2006), *Sözler*, İstanbul: Rnk yayınları.
- Nursi, Said. (2010), *Lem'alar*, İstanbul: Rnk yayınları.
- Nursi, Said. (2006), *İşarat-ül i'caz*, İstanbul: Rnk yayınları.
- Râzî, F. (2004) *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrût: Daru'l-Mektebet-ül-İlmiyye.
- Râzî, F. (1992), *el-Mahsûl fî İlmî Usûli'l-Fikh*, Beyrût: by.
- Sezer, İ. (2001) "Dillerin farklılığı ve Âdemceyi çözebiliriz", Kur'ân ve dil sempozyumu.
- Süyûtî, C.(1993). *ed-Dürü'l-Mensûr*, Beyrût: by.
- Şimşek, S. (2012). *Hayat kaynağı Kur'ân tefsiri*, İstanbul: Beyan yayınları.
- Şahin, M. (2020). Etvâr-ı Seb'a Geleneği ve Vâhib Ümmî'de Etvâr-ı Seb'a, *Turkish Studies Comparative Religious Studies*, 15/1, s.77-96.
- Tabâtabâî, H. (1973). *e l-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân*.
- Taberî, C. (t.y.). *Câmiu'l-Beyân an te'vîli Âyi'l- Kur'ân*, Kahire: Daru'l-Hicr.
- Tirmîzî, S. (2002), *Sünen-i Tirmîzî*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.
- Yazır, H. (1998). *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser, İstanbul.
- Yıldırım, C. (2001). *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, İstanbul: Anadolu yayınları.
- Yılmaz, S. (1992). *Kur'ân Işığında Yaratılış Konuları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Zemahşerî, M. (1998). *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyad.
- Zuhaylî, V. (2005). *Tefsir-ul Münîr*, Beyrût: Daru'l-Fikr.